

Kamplege ved episke og historiske gravlæggelser – en sportshistorisk note til *Iliadens* 23. sang

af Thomas Heine Nielsen

Det er velkendt, at konkurrencer, og naturligvis især sportskonkurrencer, spillede en central rolle i hellenernes sociale og religiøse liv. Den hellenistiske historiker Diodorus Siculus fremhæver ligefrem sportskonkurrencer ved religiøse fester – og i den klassiske og hellenistiske periode var konkurrencer stort set altid indlejret i religiøse fester – som en af de ting, menneskets lykke består af.¹ I litteraturen og særligt i den episke digtning spiller sportskonkurrencer også en fremtrædende rolle,² og de to store homeriske digte indeholder begge prægtige, omfangsrige beskrivelser af konkurrencer, *Odysseen* i 8. sang og *Iliaden* i den berømte 23. sang, der skildrer de gravlege, Achilleus lod afholde til ære for sin faldne ven Patroklos.³ Den tidlige episke digtning kender ganske vist andre kontekster for sportskonkurrencer end begravelser – *Odysseens* 8. sang er et godt eksempel – og en af de store lignelser i *Iliaden* synes at forudsætte kendskab til den religiøse fest som ramme for konkurrencer;⁴ men den primære form for konkurrencer i den episke tradition er netop gravlege, altså konkurrencer ved begravelser af stormænd.⁵ *Iliaden* skildrer som sagt gravlegene over Patroklos, og digtet refererer herudover til gravlege over Amarynkeus i Bouprasion i Elis⁶ og over Ødipus i Theben.⁷ *Odysseen* kender gravlege over Achilleus selv, arrangeret af hans guddommelige moder, Thetis, og tabt episk digtning har givetvis også indeholdt skildringer af og referencer til gravlege.⁸

1. Diodorus Siculus 12.26.4: *πανηγύρεις καὶ ἀγῶνες καὶ θεῶν θυσίαι καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν ἀνήκοντα.*

2. Se Willis 1941.

3. Om *Iliadens* 23. sang, se: Howland 1954; Willcock 1972; O’Neal 1980; Dickie 1984; Kyle 1984; Dunkle 1981 og 1987; Hinckley 1986; Scott 1997; Kitchell 1998; Papakonstantinou 2002; Tyrrell 2004: 8-27. Se også Brown 2003.

4. Se diskussionen af *Iliaden* 22.158-64 hos Kyle 2007: 77-78.

5. Laser 1987: 21-25; Pleket 2001: 161 n. 10; Kyle 2007: 54.

6. Hom. *Il.* 23.630-45, særligt 630-1: Ἀμαρυγκέα θάπτων Ἐπειοὶ | Βουπρασίῳ, παῖδες δὲ θέσαν βασιλῆος ἄεθλα.

7. Hom. *Il.* 23. 679-80: ὅς ποτε Θήβας δ’ ἦλθε δεδουπότος Οἰδιπόδαο | ἐς τάφον· ἔνθα δὲ πάντας ἐνίκα Καδμείωνας; se Richardson 1993: 243 for denne traditions afvigelse fra den bedre kendte attiske tradition om Ødipus’ død. Se også Hesiod fr. 192 (MW).

8. Willis 1941, særligt 392-97.

Begravelser er altså den centrale kontekst for sportskonkurrencer i den episke tradition, og gravlege er også den tidligste kontekst for sport i det egentlige historiske kildemateriale.⁹ Jeg skal i det følgende præsentere de kilder til tidlige historiske gravlege, der i øjeblikket kendes. De tidligste historiske (i modsætning til litterære) gravlege vi har kendskab til, kendes fordi en sejrherre opstillede sin præmie som en dedikation til Apollon Pythios i hans helligdom i Theben – og langt de fleste af de tidlige gravlege kendes af tilsvarende grunde. En i øvrigt ukendt Wiswodikos viede omkring 700-675 f.Kr. en *lebes* af bronze til Apollon i Theben. Dedikationen bærer denne indskrift: (a) ἐπὶ Ἐκπρόποι· | (b) ἡιαρὸν τῷ Πυθίῳ Φισφόδιος ἀνέθεκε· | (c) τῶν ἐπ—[*ufærdig*].¹⁰ Den første linje (a) annoncerer karrets oprindelige funktion; anden linje (b) er dedikationsindskriften, mens indskriften i linje tre (c) åbenbart aldrig blev gjort færdig. ἐπί + dativ af afdødes navn, som her ἐπὶ Ἐκπρόποι, er den almindeligste måde at angive, at en genstand har tjent som præmie ved gravlege. Formlen kan forstås abstrakt som “til ære for” den døde eller helt konkret som “(præmier placeret) over/på” den døde.¹¹ Indskrifterne her er skrevet i det boiotiske alfabet, og karret er fundet i Theben. Det er altså en rimelig konklusion, at gravlegene over Ekpropos fandt sted i Boiotien, og at en thebaner ved navn Wiswodikos vandt en af disciplinerne og takkede Apollon ved at forære ham sin præmie. En vis prestige har der altså nok været forbundet med sejren, i det mindste i Wiswodikos’ øjne, men ellers synes gravlegene over Ekpropos at have været en lokal affære.

Det gælder dog ikke alle de tidlige eksempler på gravlege. Hesiod fortæller f.eks. i *Værker og dage* 654-58, hvordan han rejste fra Askra i Boiotien til Chalkis på Euboia for at deltage i gravlegene over Amphidamas:

Der stak jeg over til Chalkis, da lege blev holdt ved den stærke
 krigers Amfidamas’ død, og forud havde den gæves
 sønner udsat som pris mangfoldige gaver; jeg nævner
 stolt, at jeg sejred i sang og hjembar en trefod med hanke;
 den har siden jeg bragt som offer til Helikons muser.¹²

9. De Olympiske Lege i Olympia går ifølge traditionen tilbage til 776 f.Kr., men der er god grund til at være skeptisk over for denne traditions pålidelighed (Golden 1998: 63-65).

10. Jeffery, *LSAG* 94 no. 2; *IG I²* 402n.; Roller 1981: 2 no. 1.

11. Brown 2003: 138 og 155-56 n. 47.

12. Lene Andersens oversættelse (ἔνθα δ’ ἐγὼν ἐπ’ ἄεθλα δαΐφρονος Ἀμφιδάμαντος | Χαλκίδα τ’ εἰσεπέρησα· τὰ δὲ προπεφραδμένα πολλὰ | ἄεθλ’ ἔθεσαν παῖδες μεγαλήτορες· ἔνθα μέ φημι | ὕμνω νικήσαντα φέρειν τρίποδ’ ὠπώεντα. | τὸν μὲν ἐγὼ Μούσησ’ Ἑλικωνιάδεσσ’ ἀνέθηκα).

Disse gravlege må altså være blevet annonceret på en eller anden måde uden for Chalkis, hvilket med stor sandsynlighed også er hvad *προπεφραδμένα* angiver. Omtalen af *πολλὰ | ἀέθλα* (654-55) tyder endvidere på, at episk digtning ikke var den eneste disciplin på programmet.¹³ Gravlegene synes altså at være tænkt som mere end en lokal begivenhed. Det er selvfølgelig også værd at bemærke, at Hesiod ligesom Wiswodikos viede sin præmie i en helligdom.¹⁴ På dette punkt kan Hesiods fortælling altså glimrende være historisk, og gravlegene over Amphidamas betragtes normalt som historiske og sættes i forbindelse med den såkaldt Lelantinske Krig.¹⁵ Der er god grund til at nære skepsis over for moderne historikers traditionelle fremstilling af denne krig,¹⁶ men næppe til at betvivle, at gravlegene over Amphidamas faktisk fandt sted – og som vi skal se, minder de på en række områder om de gravlege, der kendes fra det epigrafiske materiale.

Gennem fund fra Athens akropolis har vi kendskab til adskillige gravlege. Et fragment af en bronze-*lebes*, f.eks., bærer en indskrift i boiotisk skrift dateret til ca. 700-650 f. Kr.¹⁷ Indskriften består af en række personnavne i dativ, sandsynligvis styret af et nu tabt *ἐπί*, og det synes rimeligt med *IG I³ ad loc.* at antage, at der her er tale om en præmie vundet i gravlege til ære for faldne i krig. Det er desværre ikke muligt at sige noget om, hvem der arrangerede gravlegene; i de tilfælde, hvor vi ved noget herom, er det den nærmeste familie – fader eller sønner, som i Amphidamas' tilfælde – der arrangerer dem, men i dette tilfælde, hvor der er tale om flere honorandi faldet i krig, kunne man vel også forestille sig en bystat som arrangør. Gravlegene her kan vi på grundlag af skriften formode fandt sted i Boiotien, og på grundlag af fundstedet kan vi formode, at en athener vandt en konkurrence ved legene, og at han derpå forærede sin præmie til Athene hjemme på akropolis. Disse gravlege må altså også være blevet annonceret uden for de afdødes lokale samfund, og at der må have været en vis prestige forbundet med sejren fremgår af, at den athenske sejrherre viede sin præmie i sin hjembys centrale helligdom.

13. Roller 1981: 2; Kyle 2007: 77

14. Se Rouse 1902: 151-60.

15. Jeffery 1976: 65, 79; West 1978: 320-21; Roller 1981: 1-2.

16. Se Hall 2007: 1-8, der fuldstændig gennemhuller konstruktionen.

17. *IG I³ 584.2: --μορίοι καὶ Χιχίδαι κα[ι--]*.

Et fragment af endnu en arkaisk¹⁸ bronze-*lebes* fra akropolis i Athen bærer to indskrifter, én (I) i boiotisk skrift og én (II) i attisk skrift:

- I τὸν ἐπὶ [Δ?]αμ<α>σίδααι α[ἴθλον ἐμί]
 II [? ὁ δεῖνα τὰθυναίαι --- κα]τέθ<ε>κεν.¹⁹

Igen er det en rimelig konklusion, at gravlegene over Damasidas fandt sted i Boiotien (cf. I), og at en stolt athensk sejrherre viede sin præmie i sin hjembys centrale helligdom (cf. II). Gravlegene over Damasidas må altså også være blevet annonceret uden for hans hjemby. En tredje *lebes* bærer ligeledes to indskrifter:

- I τὸν ἐπὶ Γελάν[ορι — — —]οπίδες εἰμί.
 II [— — — Χ(?)]οιραχσιάδ[ας με ἔδοκε ἐ]π' Ἐνπεδοσθενίδααι.²⁰

Første indskrift (I) dateres et sted mellem det sene 7. årh. og 550²¹ f.Kr. og synes at annoncere gravlege over en vis Gelanor; måske blev disse gravlege aldrig til noget, måske stillede ingen op i den disciplin, denne *lebes* var præmien i, eller måske blev præmien genbrugt ved en senere lejlighed; i hvert fald er II en smule yngre end I, og synes at annoncere at karret blev givet som præmie af Choiraxiadas i gravlege over Empedostenidas. Den boiotiske skrift tyder på, at også gravlegene over Empedostenidas fandt sted i Boiotien, og fundstedet tyder på, at de må være blevet annonceret uden for Empedostenidas' lokalsamfund, og at en at-hener deltog i dem og vandt en disciplin, hvorpå han viede sin præmie til Athene på akropolis.

De to sidste eksempler er i de fleste henseender identiske med de allerede nævnte; *IG I³ 587* er dateret ca. 600-550 f.Kr. og bærer denne indskrift: [— — —]α αἴθλον με [ἔδοκε(?)]. Ikke bare er skriften boiotisk, men αἴθλον er også en boiotisk form af ἄεθλον/ἄθλον.²² Igen tyder skriften og dialekten altså på, at disse gravlege fandt sted i Boiotien, mens fundstedet tyder på, at de blev annonceret uden for Boiotien, og at en athensk sejrherre viede sin præmie på akropolis. *IG I³ 588*, dateret ca. 500 f.Kr., bærer denne indskrift: [---]άδα[ς με?] ἔδοκε ἐπ[ί] | Δαμάλαι. Atter er skriften boiotisk og fundstedet Athens akropolis.

18. Jeffery, *LSAG* 91 daterer indskriften til det sene 7. årh. (cf. Roller 1981: 2 no. 3), mens *IG I³ 585* daterer den til ca. 550-530.

19. Tekst efter *IG I³ 585*; cf. *LSAG* 94 no. 3b; Roller 1981: 2 no. 3.

20. Tekst efter *IG I³ 586*.

21. Jeffery, *LSAG* 91 daterer indskriften til det sene 7. årh., mens *IG I³ 586* har ca. 600-550.

22. Se f.eks. Jeffery, *LSAG* 95 no. 16: τὸν Θέβαις αἴθλον (cf. *BCH* 95 (1971) 617.VII).

I Delphi har man fundet en bronze-*lebes* fra ca. 550 f.Kr. med denne indskrift: Λαφόσοφος μ' ἐπὶ παιδὶ ἐφοῖ αἰθλα ἔδοκε Εὐθ[ύ]μοι.²³ Skrift og dialekt er boiotisk, og det tyder på at de gravlege, Lawosowos afholdt til ære for sin søn Euthymos, fandt sted i Boiotien. At karret er fundet i Delphi, behøver imidlertid ikke nødvendigvis betyde, at gravlegene er blevet annonceret uden for lokalsamfundet. Delphi var en panhellenisk helligdom, og det kan ikke udelukkes, at en boiotisk sejrherre har viet sin præmie til Apollon i Delphi. En vis prestige må der altså have været forbundet med sejren. En marmordiskos fra ca. 525 f.Kr. fra Athen har indskriften Τελεσάρχου ἐκ τῶ ἐρί[ο], "Fra Telesarchos' gravhøj".²⁴ At der er tale om en diskos, kunne tyde på, at indskriften henviser til gravlege over Telesarchos.

Det er dog ikke kun fra Boiotien og Attika, vi kender gravlege, selvom det meste af materialet kommer fra disse to egne. I en grav nær Kyme i Syditalien er fundet en bronze-*lebes* fra ca. 500 f.Kr. med denne indskrift i den lokale skrift: ἐπὶ τοῖς Ὀνομάστο τῷ Φειδίλειο ἄθλοισ ἐθήθεν, "Jeg blev givet som præmie ved gravlegene over Onomastos, søn af Pheidileos." Pleket (1975: 55) foreslog forsigtigt, at konkurrencer til ære for Onomastos var tilbagevendende begivenheder, og det samme kunne i princippet gælde de øvrige tilfælde af gravlege. Imidlertid er der i intet tilfælde noget som helst, der støtter ideen, og det mest fornuftige er nok at betragte dem som enkeltstående begivenheder.

I en grav ved Notion nær Kolophon i Lilleasien er fundet en bronze-*hydria* fra ca. 450 f.Kr. med denne indskrift: ἄθλον ἐγ Λαμψάκο ἐπὶ Λεωφάντο τῷ Λάμπρου,²⁵ hvor "[t]he genitive is used with ἐκ to give the location of the contests, and the honorand is indicated with ἐπί and the genitive."²⁶ Igen synes det nærliggende at antage, at gravlegene til Leophantos' ære blev annonceret uden for Lampsakos. Fra Herbessos på Sicilien har vi et skrabejern af bronze fra det 5. årh. f.Kr. med indskriften: ἄθλον παρ Καλλία, sandsynligvis en præmie fra gravlege til ære for en Kallias.²⁷

Gravlegene til Leophantos' og Kallias' ære hører til i klassisk tid, men i øvrigt flyder kilderne til gravlege mere sparsomt efter arkaisk tid, og vor viden stammer primært fra literære kilder. Her anfører jeg blot to eksempler fra det 4. årh. f.Kr. Ifølge Isokrates' *Euagoras*

23. Tekst efter *CEG* I 444; cf. *LSAG* 92 og Roller 1981: 3 no. 6 med note 17.

24. *IG* I³ 1394; se Roller 1981: 3-5. Kyle 1993: 15-20 diskuterer gravlege i det arkaiske Athen.

25. Jeffery, *LSAG* 367 no. 47; Roller 1981: 3 no. 8.

26. Roller 1981: 3.

27. *SEG* 49 1286; ed.pr. foreslog denne fortolkning, men foretrak at fortolke indskriften som en angivelse af producenten; ἄθλον er dog meget besynderligt i en sådan sammenhæng.

(9.1) blev kong Euagoras I af Salamis på Cypren ved sin død i 374 f.Kr. æret med omfattende gravlege, der indeholdt musiske og atletiske konkurrencer og endog kapsejladser.²⁸ Selvom såvel Euagoras som hans søn og efterfølger Nikokles faktisk var hellenere, beskrives de undertiden begge som 'filhellenere';²⁹ Euagoras kom da også til magten i Salamis ved at styrte en fönikisk tronraner, han førte en ti år lang krig (391-381 f.Kr.) mod Perserriket, og et athensk æresdekret hædrer ham efter alt at dømme som en forkæmper for hellenernes frihed.³⁰ Det kan derfor meget vel tænkes, at Roller (1981: 10) har ret i, at Nikokles med de storslåede gravlege ønskede at understrege sit dynastis hellenske identitet, og at han med det formål for øje bevidst lod sig inspirere af episke skildringer af gravlege. Det samme gør sig gældende for de massive gravlege – "de prægtigste nogensinde" (Arr. *Anab.* 7.14.10) – Alexander den Store lod afholde til ære for sin ven Hephaistion, for Alexander lå livet igennem i en art strid med Achilleus (Arr. *Anab.* 7.14.4), og gravlegene skulle sikkert overgå dem, Achilleus gav for Patroklos.

Mens forholdet i de to sidste tilfælde altså formentlig er det, at livet efterligner kunsten, er det ikke så oplagt, hvordan forholdet mellem de arkaiske gravlege og den episke tradition er. At der også her skulle være tale om, at gravlegene er inspireret af den episke digtning, er der intet, der tyder på, selvom det selvfølgelig ikke ganske kan udelukkes. En anden mulighed er, at der er tale om en fælles kilde, så at sige: at altså de episke gravlege er et levn i traditionen fra mykensk tid, og at de arkaiske og historiske gravlege er efterkommere af sådanne mykenske gravlege, selvom det må indrømmes, at evidensen for mykenske gravlege er yderst – yderst – sparsom.³¹ Det er derfor en mulighed, man ikke kan se bort fra, at arkaiske episke digtere på anakronistisk vis overførte den type gravlege, der ikke var ualmindelige på deres egen tid – og hvor de muligvis ofte selv optrådte – til heroernes tidsalder, men gjorde dem større og prægtigere, end de var på deres egen tid, da jo alt var større og prægtigere i heroernes tid.

28. τιμῶντά σε τὸν τάφον τοῦ πατρὸς οὐ μόνον τῷ πλήθει καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπιφερομένων, ἀλλὰ καὶ χοροῖς καὶ μουσικῇ καὶ γυμνικοῖς ἀγῶσιν, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἵππων τε καὶ τριήρων ἀμίλλαις, καὶ λείποντ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων ὑπερβολὴν κτλ. Om Euagoras: Costa 1974 og Maier 1994: 312-17.

29. Costa 1974: 45; Maier 1994: 317.

30. Rhodes & Osborne, *GHI* no. 11.16-7 med komm. s. 54.

31. Golden 1998: 92; Miller 2004: 21-26.

Bibliografi

- Brown, B. 2003. "Homer, Funeral Contests and the Origins of the Greek City," i D.J. Phillips & D. Pritchard (eds.), *Sport and Festival in the Ancient Greek World* (Swansea) 123-62.
- Costa, E.A.Jr. 1974. "Evagoras I and the Persians, ca. 411 to 391 B.C.," *Historia* 23: 40-56.
- Dickie, M.W. 1984. "Fair and Foul Play in the Funeral Games in the *Iliad*," *Journal of Sport History* 11: 8-17.
- Dunkle, R. 1981. "Some Notes on the Funeral Games: *Iliad* 23," *Prometheus* 7: 11-18.
- Dunkle, R. 1987. "Nestor, Odysseus, and the *Mêtis-Biê* Antithesis: The Funeral Games, *Iliad* 23," *The Classical World* 81: 1-17.
- Golden, M. 1998. *Sport and Society in Ancient Greece* (Cambridge).
- Hall, J.M. 2007. *A History of the Archaic Greek World* (London).
- Hinckley, L.V. 1986. "Patroclus' Funeral Games and Homer's Character Portrayal," *The Classical Journal* 81: 209-21.
- Howland, R.L. 1954. "Epeius, Carpenter and Athlete (or What Made the Achaeans Laugh at 'Iliad' XXIII, 840)," *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 183: 15-16.
- Jeffery, L.H. 1976. *Archaic Greece. The City-States c.700 – 500 B.C.* (London).
- Jeffery, L.H. 1990. *The Local Scripts of Archaic Greece* (Oxford 1990).
- Kitchell, K.F.Jr. 1998. "'But the Mare I Will Not Give Up': the Games in *Iliad* 23," *Classical Bulletin* 74: 159-71.
- Kyle, D.G. 1984. "Non-Competition in Homeric Sport: Spectatorship and Status," *Stadion* 10: 1-19.
- Kyle, D.G. 1993. *Athletics in Ancient Athens* (Leiden).
- Kyle, D.G. 2007. *Sport and Spectacle in the Ancient World* (London).
- Laser, S. 1987. *Sport und Spiel. Archaeologia Homerica*, Kap. T (Göttingen).
- Maier, F.G. 1994. "Cyprus and Phoenicia," *CAH*² 6: 297-336.
- Miller, S.G. 2004. *Ancient Greek Athletics* (New Haven & London).
- O'Neal, W.J. 1980. "Fair Play in Homeric Greece," *The Classical Bulletin* 56: 11-14.
- Papakonstantinou, Z. 2002. "Prizes in Early Greek Sport," *Nikephoros* 15: 51-67.
- Pleket, H.W. 1975. "Games, Prizes, Athletes and Ideology. Some Aspects of the History of Sport in the Greco-Roman World," *Stadion* 1: 49-89.
- Pleket, H.W. 2001. "Zur Sociologie des antiken Sports," *Nikephoros* 14: 157-212.
- Richardson, N. 1993. *The Iliad: A Commentary*. General editor G.S. Kirk. *Volume VI: Books 21-24* (Cambridge).
- Rhodes & Osborne, P.J. Rhodes & R. Osborne (eds.), *Greek Historical Inscriptions* (Oxford 2003).
- Roller, L.E. 1981. "Funeral Games for Historical Persons," *Stadion* 7: 1-18.
- Rouse, W.H.D. 1902. *Greek Votive Offerings. An Essay in the History of Greek Religion* (Cambridge).
- Tyrrell, Wm.B. 2004. *The Smell of Sweat. Greek Athletics, Olympics, and Culture* (Wauconda).
- West, M.L. 1978. *Hesiod. Works and Days*. Edited with Prolegomena and Commentary (Oxford).
- Willis, W.H. 1941. "Athletic Contests in the Epic," *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 72: 392-417.